

Реферат на тему: "Герман Гессе"

Герман Гессе

Реферат на тему:

"Герман Гессе"

"На початку був міф. Творець невтомно формує душу кожної дитини, як створив подібними до себе душі індусів, греків і германців".

Г. Гессе

Герман Гессе, лауреат Нобелівської премії 1946 року, офіційно вважається одним із найпопулярніших і найчастіше перекладених німецьких авторів. Його твори видавалися 60 мовами світу накладом понад 100 мільйонів примірників. У жовтні 2001 журнал Stern провів опитування серед 3000 чоловік на тему: "Які три книги мали найбільше значення у вашому житті?" Список отриманих творів складався із 1000 назв. "Сіддхартха" Германа Гессе у багатьох із опитуваних, переважно віком між 20 і 30 років, опинилася на першому місці, навіть попереду Біблії. І це не дивно, бо саме Гессе став культовою фігурою руху шістдесятників, розглядаючи у своїх творах питання про сенс життя та етичні засади різних культур та релігій. У наш час наростаючої дезорієнтації естетика і етика Гессе дає можливість побудувати відкритий до майбутнього світогляд. Його позиція об'єднання різних культур та релігій, взаємної толерантності та гуманізму дуже актуальна для підкреслення цивілізаційних спільностей у часи глобалізації. Найпопулярнішими його твори є в Америці та Азії. Універсальність творів Гессе полягає насамперед у видимій простоті. Сам він у дискусії з іншим письменником, який вважав, що література повинна говорити просто про складні речі, заперечив. Він не вірить у межу між предметами важливими і простими. Власним завданням він вважав зрозуміти важливість простого.

У липні цього року у містечку Кальв, де 2 липня 1877 року народився Гессе, відбудуться урочисті святкування з нагоди 125 річниці від дня народження письменника. Тут планується провести понад 200 різних заходів. Серед них і грандіозний рок-концерт на центральній площі міста. У рамках святкування року Гессе відбудуться також різні виставки та презентації у Берліні, Брюсселі та Будапешті. 35 відомих письменників видали спільну книгу есеїв про Германа Гессе з ілюстраціями Гюнтера Бьоме, найвідомішого серед ілюстраторів творів Гессе.

Герман Гессе народився у сім'ї протестантських місіонерів, яка довгий час жила в Індії, а пізніше переїхала до Швейцарії. Дідусь Гессе був відомим індологом і також протестантським місіонером.

"Переконання і спосіб життя батьків був педантично строгим, але в той же час замріяно поетичним", — пишуть про дитинство Гессе критики. Конфлікт із батьками, які визнавали тільки свою правду, змусив Гессе втекти з дому після того, як він провчився у протестантській семінарії менше ніж півроку і побував на лікуванні у психіатричній клініці. Але і про школу спогади його не найрадісніші: "За вісім років я

зустрів тільки одного вчителя, якого любив і якому можу бути вдячним". Він намагався студіювати теологію, потім здобути професію механіка, далі бухгалтера, працював у книжковій торгівлі, аж поки не зміг жити з літературних гонорарів.

Гессе тричі одружувався. Його перший шлюб із Марією Бернулі протривав 19 років, другий, зі співачкою Рут Венгер, — три роки, і третій, з Нінон Дольбін, — 31 рік, до самої смерті письменника 9 серпня 1962. У 1912 році Гессе разом із сім'єю переїздить до Швейцарії. Під час Першої світової війни він хотів піти добровольцем на фронт, але за станом здоров'я був визнаний непридатним, під час Другої — допомагав євреям емігрувати з нацистської Німеччини, де його твори були заборонені. У 1943 році виходить друком перше повне видання "Гри в бісер". У 1946 Гессе отримує одночасно нагороду імені Гьоте міста Франкфурта і Нобелівську премію.

Найвідоміші твори письменника: "Петер Каменцід" (1904), "Під колесами" (1906), "Росгальде" (1914), "Кнульп" (1915), "Гарна пора юності" (1916), "Деміан" (1919), "Клінгзор" (1920), "Сіддхартха" (1922), "Степовий вовк" (1927), "Нарцис і Златоуст" (1930), "Паломництво у країну Сходу" (1932), "Гра в бісер" (1943).

Герман Гессе (1877-1962) народився в невеликому швабському містечку Кальв, в скромній сім'ї п'єтистського проповідника. Його другою батьківщиною стала Швейцарія, де він у дитинстві прожив декілька років, Гессе був прив'язаний до своїх батьків, особливо до матері, але його обтяжував дух церковного благочестя, що панував в сім'ї, і він загартовував свій характер в боротьбі з ним. П'ятнадцяти років він втік з Маульброннської семінарії, де готували теологів, це була єдина можливість для бідного і здатного юнака дістати освіту на казенний рахунок. Але таке майбуття не влаштовувало юного Гессе, і проти волі батьків він почав самостійне життя.

Гессе порвав з будинком і з Маульбронном, але в своїй уяві він створив інший, ідеалізований Маульбронн, притулок духа, де, вдалині від мирських треволнень, благочестиві старці і їх віддані учні шукають бога і істину. Він все життя прагнув туди в цей свій "монастир", в свій Маульбронн і все життя йшов звідти до людей.

Після втечі Гессе змінив ряд міст і професій, старанно займався самообразованием, багато читав. Більше усього юнака залучали Гете, Шиллер, Жан Поль Ріхтер, романтики. Він став рано пробувати писати сам в дусі поширеного тоді в Німеччині неоромантизму.

Декілька років молодий Гессе прожив в Тюбінгені, працюючи службовцем в книготорговій фірмі, а з 1899 року поселився в Базелі, де почав друкувати свої перші прозаїчні і віршовані твори. У тому ж році він дебютував невеликим збірником віршів "Романтичні пісні". Вірші і проза сусідствували в його творчості все життя, доповнюючи один одну, але очолювала проза. Після виходу в світло в 1901 році типово неоромантичного твору "Герман Лаушер", що об'єднав в своєму складі прозаїчні уривки, вірші і навіть дневникові записи героя, обдаровану юнака помітив відомий берлінський книговидавець Фішер і сам запропонував Гессе опублікувати у нього наступний твір.

Цим твором виявилася повість "Петер Каменцинд" (1904), що відразу принесла

Гессе популярність і матеріальну незалежність. Повість привабила своїм пристрасним закликом до людяності, простоти і правди, натхненними описами природи, красою і народністю мови. Вже в ті роки Гессе надзвичайно хвилює проблема взаємовідносин суспільства і художника, визначення ролі мистецтва в житті людей. Після багатьох шукання і розчарування герой приходить до деякого умовно благополучного фіналу: повертається в рідне село і стає там шинкарем, бо проникся переконанням, що жити слід серед простих людей і тільки там може виникнути справжнє мистецтво.

Каменцинд близький романтичному мрійнику Лаушеру з попередньої книги, але більш, ніж той, наділений плоттю і кров'ю, перенесений в більш достовірне оточення. Якщо раніше переважаючим тоном Гессе була меланхолія, то тепер в описі панує гумор, хоч і не позбавлений гіркоти. При цьому в творі Гессе простежується головним чином не зовнішня, а "внутрішня" біографія героя, ідейний розвиток якого автобіографічно і багато в чому повторює шлях самого письменника (захоплення Каменцинда Гете, Шиллером і романтикою, відкриття Готфріда Келлера, вплив на героя ідей Франциска Ассизського і . Своїми вчителями в той час Гессе справедливо називав Гете, Ейхендорфа і Келлера, особливо часто останнього, творчість якого, безсумнівно, вплинула саме благотворний чином на процес становлення Гессе-реаліста.

Типово реалістичним твором є наступна повість Гессе "Під колесами" (1906), з характерною для німецької літератури початку віку темою школи. Уперше в його творчості тут прозвучали трагічні ноти хлопчик Ганс Гибенрат, учень Маульброннської семінарії, а потім підмайстер, гине, як би попавши "під колеса" величезної бездушної машини. Він не здатний пристосуватися. У його історії багато автобіографічного, хоч автору в цій повісті, мабуть, ближче інший образ бунтар і утікач Гейльнер.

Гессе виступає тут в захист дитини "природної людини", проти хибної, антигуманистической системи виховання в кайзеровской Німеччині. Соціальна критика в цьому творі помітно заглиблюється, Гессе розуміє, що реакційна німецька школа не є незалежним явищем, а служить реакційній державі, постачаючи йому вірогідних; при описі поважних бюргерів, "наставників" молоді, письменник стає їдким сатириком. У майбутньому, відштовхуючись від цієї так ненависної йому системи "ломки волі" і "стрижки під одну гребінку", Гессе буде справді натхненно описувати близькі його серцю педагогічні принципи уявної Касталії: обережний розвиток здібностей, розкриття можливостей, закладених в самій природі дитини.

Після перших літературних успіхів Гессе зміг здійснити свою мрію про ідилічне життя на лоні природи з дружиною, з друзями, про заняття мистецтвами, про його музици-ровании, що пристрасно захоплювало і т.п. Він поселився в селі Гайенхофен на березі Бо-донського озера, але вже через декілька років сільська ідилія стала помітно обтяжувати його, і він знов затужив по мандрівках і змінах, по гармидеру великих міст. Він все частіше покидає село. Його спричиняє до себе суспільне життя, в той час письменник неодноразово виступає в пресі, а починаючи з 1907 року протягом деякого часу сам видає (разом з демократичним баварським журналістом і сатириком Людвігом

Тому) журнал "Березень", опозиційний по відношенню до режиму Вільгельма II.

Створені в предвоенные години романи "Гертруда" (1910) і "Росхадьде" (1914) були присвячені ним тій же темі мистецтва і самотності художника. Гессе продовжував писати і ліричні вірші, нехитрі за формою, часто схожі на народні пісні, створив декілька циклів розповідей про маленькі містечка і їх диваків-мешканців. У віршах і розповідях письменник неодноразово повертається до прославляння подорожей, до поетичного, майже фольклорного образу бродяги, мандруючого підмайстра, який завжди протиставляється ні осідлий міщанинові-приобретателю, людині суто тверезому і практичному. Своє завершення ця тема знайшла в образі бродяги Кнульпа з однойменної книги, що вийшла вже в 1915 році.

Гессе залучало в Кнульпе романтичну втечу від буржуазної повсякденності: Кнульп "перекотиполе", людина без професії, він заробляє на хліб, музицирую на сільських святах. У той же час письменник з тверезим гумором описував всі пригоди героя, якого підстерігають старість, хвороба, самотність. Перед смертю Кнульп мучиться сумнівами: чи не було все його життя прожито марно, марно.

Пізніше, в одному з висловлювання 1935 року, Гессе прямо зв'яже трагедію Кнульпа з неправильним пристроєм суспільства. У його касталийцах, вільних від всяких зв'язків і "некорисних", в його легкому на підйом і завжди готовому в дорогу Йозефе Кнехте в якійсь мірі воскресне старий бродяга Кнульп.

Гессе покінчив нарешті з його осідлістю, що обтяжувала в 1911 році, коли здійснив свою подорож в Індію. Він ще в дитинстві бував зачарований, слухаючи розповіді про цю дивну країну, в якій його дід і дядько з боку матері колись були місіонерами. Ця обставина значною мірою визначила глибокий і всього інтерес, що зростає Гессе на Сході, що знайшов відображення в ряді його творів, і передусім в романові "Гра в бісер". Протягом багатьох років він вивчав релігії і філософські системи, весь комплекс ідей, створених чудовими древніми цивілізаціями Індії і Китаю. Гессе був глибоким знавцем буддизму, письменника захоплювала в ньому мудра созерцательность, злиття з природою, любов до всього живого, але він ніколи повністю не приймав для себе його пасивності, його заклик до відмови від діяльності і миру. Особливо ясно це стало йому самому після зіткнення з живим, реальним Сходом: про це свідчать його записки "Про Індію" (1913) і більш пізня повість "Сиддхарта" (1922).

Після повернення з подорожі письменник поселився поблизу Берна, і відтоді він назавжди залишився в Швейцарії. З 1919 року він влаштувався в Монтаньоле, поблизу Лугано, побудував собі будинок у власному смаку і прожив там до самої смерті. У 1923 році Герман Гессе прийняв швейцарське підданство. На заході днів його часто називали "мудрецем з Монтаньоли".

Хоч Гессе неможливо уявити собі поза німецькою літературою і німецькою літературною традицією, поза передовий німецький інтелігенція, швейцарське оточення і ідеї багатьох тутешніх ідеологів про "особливий шлях" цієї країни наклали відбиток на світогляд і творчість Гессе. Життя в Швейцарії сприяло появі в ньому некой "отстраненности" при розгляді боротьби і протиріч в західноєвропейському суспільстві

XX віку. У роки першої світової війни і пізніше, в роки фашизму, Швейцарія представлялася йому "притулком", "країною, що дає притулок". Вона стала для нього "батьківщиною по вибору" при цьому Гессе мало вникав в її внутрішні проблеми. Швейцарія, безсумнівно, допомогла також народженню самого образу Касталії, маленької мирної провінції всередині великої і неспокійної держави.

Вирішальною причиною переселення Гессе в Швейцарію стала перша світова війна, а потім зростаюче невдоволення письменника післявоєнною Німеччиною. 1914 рік приголомшив Гессе, війна показала йому безумством, масовим психозом, поставив його загрозу все його існування, всі, що він любив в житті, всі досягнення цивілізації. Він був одним з тих небагато буржуазних інтелігентів, яких не торкнувся чад шовінізму, що охопив в той час Німеччину і інші воюючі держави. І в перші ж дні війни він мужньо виступив в захист своїх переконань.

Його стаття в "Нойе цюрихер цантунг" називалася "Друзі, не треба цих звуків" (слова з Дев'ятої симфонії Бетховена, що передують знамениту шиллеровську "Оду до радості"). Гессе закликав інтелігенцію всіх країн, що вступили у війну зберігати вірність принципам, гуманізму і спільно, загальними силами спасати культуру. Ця стаття викликала велику кількість відгуків: Письменник після свого виступу відразу виявився в ізоляції і надовго став для офіційної німецької преси "зрадником вітчизни". Зате він знайшов в ці важкі дні небагато вірних друзів, серед них був і Ромен Роллан, який відгукнувся на статтю Гессе дружнім листом.

За першою статтею пішли інші. Гессе стояв тоді на позиціях пацифізму, тільки пацифізму, але виступав в його захист гаряче, з темпераментом борця. Роки 1917-1919 були роками найбільшої політичної активності в його житті згодом він не даремно назвав цей період своїм "пробудженням".

Війна і пов'язані з нею переживання, напружена суспільна діяльність у військові роки, а також важкі особисті втрати втрата любимого сина, розлучення з дружиною —привели його зрештою до нервової перевтоми і тривалому на декілька років творчій кризі. Цей період став помітним рубежем в його житті. Характерно, що на початку 20-х років письменник терпіти не міг своїх ранніх творів —вони представлялися йому занадто безтурботними (лише пізніше він визнав, що і в них в якійсь мірі "все вже було").

Він не міг більш писати по-старому. Все створене їм раніше здавалося йому полегшеним, здавалося відходом від самих головних проблем, від самої глибокої правди, а отже, брехнею, слабкістю, потуранням зовнішній формі і красі. І він болісно шукає для себе нову форму, виходить з положення, що "істина важливіше краса", вимагає від свого мистецтва болісної, граничної щирості і глибини.

Головною темою письменника все більше стає показ оголених, нерозв'язних конфліктів в навколишньому суспільстві і а душі людини, який втрачає в цьому суспільстві самого себе. Шлях письменника-гуманіста Гессе вів від неясних романтичних поривів до все більш глибокого пізнання дійсності і людей, до займів людяність.

У пошуках виходу з цих нерозв'язних протиріч, в прагненні знайти "позитивну" істину Гессе віддав данину багатьом філософському шуканню свого часу, таким "володарям дум" західної інтелігенції 20-х років, як Шопенгауер, Шпенглер, Фрідріх Ніцше, "мифологи" і інш. Він звертається наперемінно і до "материнського права" Бахофена, і до "східної мудрості", і до знайомого йому з дитинства пієтистському благочестю. Все це знаходить відображення в його творчості, звідусіль він запозичає якісь мотиви, іноді чисто зовнішні. По Гессе уміє "освоїти" і переварити всі ці теорії, не ставши сліпим адептом одного якого-небудь вчення, будучи для цього дуже гострозорим художником і своєрідним мислителем. Читач, безсумнівно, відчує це при читанні "Гри в бісер".

Особливо потрібно звернути увагу на захоплення Гессе психоаналізом. Через труди швейцарського філософа, що завоювали популярність К.-Г. Юнга (1875-1961), одного з послідовників Зігмунда Фрейд, Гессе зацікавлюється так званою "глибинною психологією", вченням про владу несвідомого в житті людей. Деякий час персонажі його книг шукають виходу з життєвих протиріч виключно в збагненні власної прихованої суті, глибин своєї душі. Гессе називає це "шляхом всередину". Надовго він не зміг цим обмежитися, "юнгианцем" в повному розумінні слова він не став. З зустрічі з юнгианством він виніс вимогу для художника безстрашно і чесно заглядати всередину себе, нічого не прикрашав і не приховуючи, але він відмовився від "шляху всередину" як єдиного порятунку і від егоцентризму Юнга.

Гессе надзвичайно хвилює доля молоді, післявоєнного покоління. У 1919-1923 роках він навіть бере участь у виданні журналу, зверненого до молодих, "Vivos voco" "Я закликаю живих". Цій же аудиторії були адресовані насамперед твори письменника 20-х років. Початком цього нового етапу можна вважати романа "Деміан" (1919).

Твір цей був опублікований під псевдонімом Еміль Синклер, від імені якого ведеться оповідання, і захоплено зустріто критично настроєною молоддю. Роман був написаний на єдиному диханні і про "самого головне". У той же час тут більш усього був відчутний вплив на Гессе Юнга і Ніцше, зріла критика перепліталася зі зблуканістю ідеалів, що бентежила читача, суб'єктивістськими тенденціями.

Цілому поколінню молодих інтелігентів були близькі духовна опустошеність молодого Синклера і його пошуки нового життєвого змісту. Герой з дитинства відчув провалля між лицемірною мораллю, яку йому проповідували церкву, сім'я і школа, і реальним буржуазним миром з його "вовчими" законами. Шлях до порятунку, до отримання рівноваги указав Синклеру його друг Деміан, його друге "я", видатна і таємнича особистість, що порвала з встановленнями товариства ради "нової істини". Тільки вибрані одинаки, неуважні серед людей і відмічені "друком Каїна", тобто отверженности, йдуть шляхом Деміана, який полягає передусім в пізнанні свого прихованого "я" і в безкомпромісному проходженні йому. Це і є засобом для створення нової людської спільності. Характерно, що саме в цьому творі Гессе звертається до містичних мотивів, що не мають нічого спільного з фантастикою його більш пізніх книг.

Безпосередньо про німецьку сучасність 20-х років Гессе написав в своєму

наступному етапному романові "Степовий вовк" (1927), який був, зі слів самого письменника, "відчайдушним застереженням", протестом проти застрашної війни, проти позиції невтручання. У цьому творі значно заглиблюється засудження буржуазної лжекультури і лжеморали, яке так гнівно прозвучить згодом зі сторінок "Гри в бісер". Герой "Степового вовка", письменник Гаррі Галлер (прототипом його є сам Герман Гессе), —інтеллігент-одинак, противник мілітаризму і війни. Він не може змиритися з навколишньою його брехнею. Це Галлера автор називає "степовим вовком", самотнім звіром, що не приймає стадних законів, по яких живуть обивателі.

Герой валяється вовком ще і в іншому значенні: Галлеру доводиться боротися не тільки з суспільством, але і з самим собою, з "людиною-звіром", який таїться в душі кожного і поступово здає свої позиції "людині дула".

І суспільство, і життя в ізоляції однаково можуть довести Галлера до безумства. Герой кидається, він шукає виходу з самотності. Таємничим образом він попадає в "магічний театр" ("вхід тільки для божевільних"), уявний простір, в якому відбуваються самі дивні речі, внаслідок чого завершується виховання героя і залучення його до життя. Розгорнена алегорія з "магічним театром" допомагає Гессе з спритністю досвідченого психоаналітика розікласти на частині і знов зібрати все життя суспільства і душі Гаррі Галлера. У кінці твору фантастичний і реальний план зливаються, їх важко розділити: Гете, Моцарт і інші "безсмертні", що зійшли з висот людського духа, своєю піднесеною веселістю повертають до життя Галлера, що вбив коханих, спасають його від відчаю і посилають до людей.

Роман "Степовий вовк" багато в чому передбачає "Гру в бісер". Письменник Гессе виступає тут в ролі видавця записок Гаррі Галлера і вставному анонімної книжечки "Трактат про степового вовка". Всі ідеї цього трактату наочно демонструються в дійстві з "магічним театром". Тут введення фантастичного плану ні в якій мірі не є втечею від дійсності. Для Гессе цілком застосовна вдала характеристика сучасної фантастики, дана критиком: "Вона охоче вбирала в себе знання, накопичені людством. Вона не ігнорувала законів, керуючих життям, і відходила від реальності, як правило, для того, щоб розібратися в цій реальності, вгадати її приховані рушійні сили і перспективи її розвитку".

Зрілому Гессе вкрай властиве почуття відповідальності перед читачем. Письменник як би залучає його до своїх пошуків, до нерозв'язних дилем, в пугах яких він б'ється, до своїх сумнівів і самоіронії. Романтичні мотиви і спрямування дивним образом поєднуються в його творчості з інтелектуалізмом і іронічність бісами, властивими багатьом великим реалістам ХХ сторіччя.

Надто своєрідна роль гумору у Гессе він сам неодноразово говорить про це в ряді творів і листів. Саме гумор повинен допомогти страждаючому індивідуалісту герою Гессе перекинути міст від "ідеалу" до ненависної йому бюргерської повсякденності. Гумор повинен втримати від відчаю, допомогти зберегти розум і віру в людину. Звичайно, подібне подолання протиріч за допомогою гумору було вельми ілюзорним навіть в очах самого письменника.

Критика неодноразово зазначала, що в багатьох творах Гессе рядом поставлені два герої, не стільки заперечливі, скільки доповнюючі один одного. Це не тільки боротьба різних сторін особистості, але і уособлення двох можливих позицій по відношенню до суспільства: втеча від нього і діяльність всередині нього. Натяком на таку пару були вже хлопчики Гибенрат і Гейльнер в ранній повісті "Під колесами"; потім Сиддхарта і Говінда з повісті "Сиддхарта"; письменник Гаррі Галлер і його антагоніст і друг джазист Пабло з роману "Степовий вовк"; середньовічний мислитель, аскет Нарцис, і художник Гольдмунд з повісті "Нарцис і Гольдмунд" (1930). Гессе розумів обмеженість обох цих позицій. Вже в "Степовий вовк" він ясно висловив думку про необхідність для самотнього созерцателя людини духа (а іншого героя Гессе не знав) вийти з ізоляції. Але трагедій Гессе полягала в тому, що він не бачив ніяких реальних можливостей для своїх героїв діяти в рамках буржуазного суспільства, яке було для нього уособленням Суспільства як такого. Звідси метафізичний, внеісторический значення його програмних образів і концепцій. Іншого суспільства, небуржуазного, він не представляв, свідомо виключив його з свого поля зору. Своя огида до буржуазної політики він переніс на політику взагалі і чурался навіть самого цього слова.

Томас Манн з дивною прозорливістю уловив слабкість цього великого письменника в постійному зіставленні "духа" і "політики", Т. Манна не лякали деякі фетиші, перед якими зупинявся автор "Гри в бісер". "Я вважаю, що ніщо живе не існує сьогодні поза політикою, писало Т. Манн Гессе в 1945 році. Відмова від неї також політика, яка тим самим грає на руку злій справі". У суті, затверджує Т. Манн, твори Гессе також причетні політиці. Адже якщо під його любимим поняттям "дух" розуміти силу, прагнучу до добра і справедливості, то воно також причетне до політики, хоче того Гессе або не хоче.

Сам Гессе, прославлений і визнаний, жив в Монтаньоле все більш відокремлено, поза партіями і літературними угрупованнями. Про його "відлюдництво" створювалися легенди, але треба пам'ятати, що при всій його горезвісній "відмові від політики" суспільна позиція Гессе звичайно прогресивна, його конкретне політичне висловлювання відрізняється великою зрілістю.

Коли в 1931 році через Томаса Манна йому було передано запрошення знову стати членом Пруської академії мистецтв, з якої він раніше демонстративно вийшов, письменник аргументував свою відмову передусім своїм глибоким недовір'ям до Веймарської республіки "цій бездушній і безпідставній державі, яка виникла з пустоти, із загальної втоми після війни". Далі він пише: "У 1918 році я був всіма своїми симпатіями на стороні революції, але відтоді мої надії на німецьку республіку, яку можна було б приймати всерйоз, давно зруйновані. Німеччина упустила час здійснити свою революцію і знайти свою власну політичну форму".

У роки фашизму Гессе з самого початку був переконаний в неміцності і тимчасовості перемоги Гітлера. При цьому, незважаючи на всі жахи фашистської диктатури, вона не була для нього деякою містичною маною, як для багатьох буржуазних інтелігентів того часу, а була закономірним породженням західного

суспільства. Природно, що для нацистів Гессе з самого початку був "небажаним" письменником.

У 30-е роки Гессе напружено працював над "Грою в бісер". Ми вже згадували, що це було його підсумком, його "кредо", відповіддю фашизму. Своєрідним ескізом і прологом до цього великого твору з'явилася алегорична повість "Паломництво в країну Сходу" (1931), яку разом з "Грою в бісер" можна вважати вершиною майстерності письменника.

"Схід" в цьому творі не географічне поняття, в назві є іронічний натяк на поширені в той час описи подорожей. "Країна Сходу" Гессе це країна романтики, яка скрізь і ніде, це країна духовності, краси і добра в душі людини.

Сюжет повісті фантастичний.

Дивне паломництво веде читача по рідних для Гессе місцях: по південній Німеччині, Швейцарії, північній Італії. Знайомі пейзажі переходять в умовний ландшафт, родинний, наприклад, описам німецького романтика Ейхендорфа. Але це ще і подорож у часі ми раптом виявляємося в середньовіччі, попадаємо в країну казок або в дитячі і юнацькі спогади автора. Дивні і самі мандрівники, пілігрими, "брати по вірі і по духу", члени дивного Ордена і прямі передвісники касталійцев з "Гри в бісер". Серед них донкіхот, і близька Гессе романтика Брентано і Гофман, і герой Гофмана архіваріус Ліндхорст, і Генріх фон Офтердінген з роману Новаліса, і Трістрам Шенді з роману англійського письменника Лоренса Стерна. Тут і сучасник Гессе швейцарський художник Пауль Клеї, і сам оповідач музикант м. м., в якому ми без великих зусиль дізнаємося Германа Гессе, і його власні літературні герої з колишніх книг Сиддхарта, Клінгзор, Гольдмунд. Членів цього союзу об'єднує людяність, природність, любов до людей. Ним чужий індивідуалізм, розчарованність і сухий розум. Ним протипоказане себелюбство. Служіння людям ось що, по думці письменника, повинно врятувати їх від відчаю. Лео скромний слуга, готовий кожному допомогти, виявляється в результаті Верховним Магістром Ордена. Лео це друге "я" автора, його здійснення.

"Гра в бісер" має присвячення "Паломникам в країну Сходу": автор як би посилає читача до свого попереднього твору, підкреслює їх спорідненість.

Ім'я головного героя "Кнехт" означає "слуга", герої трьох вставних новел життєписів, що ніби належать перу самого Кнехта, це варіації того ж образу в різні віки і в різних країнах, як би що підкреслюють його "вневременной" значення. Це варіації того ж служіння в "різному одязі", з різним фіналом, Продовжуючи порівняння з музикою, можна сказати, що основний "мотив" як би декілька разів "програється" в різних тональності.

"Гра в бісер" вимагає уважного, вдумливого прочитання, багато що в ній зашифроване, глибоко сховане. Письменник звертається в своєму творі до ідей і образів різних народів: касталійці сприйняли європейське середньовіччя з його символікою, для них живі древній Китай, Індія з її йогическою мудрістю, ним близькі математичні знаки, музичні позначення і т.д. Перебирання духовних цінностей, накопичених людством, не стає, однак, для автора самоціллю, тією безглуздою і безрезультатною, хоч

і віртуозної, вимагаючої колосальної підготовки і ерудиції Грою в бісер, якою займаються жителі його Касталії. Спокійна і зовні відчужена манера викладу, іронічність і любима Гессе інтонація безпристрасного історика прикриває блискучий критичний аналіз, уміння письменника розрізнити і зафіксувати симптоми невиліковної хвороби своєї епохи і в той же час нерозуміння глибинних причин цієї хвороби, внутрішню невпевненість і суперечність.

Роман складається з трьох, нерівних по об'єму частин: ввідного трактату "популярного" нарису історії Касталії і Гри в бісер, життєпису головного героя і творів самого Кнехта віршів і трьох прозаїчних опусів, що має, в свою чергу, форму життєписів.

Перш ніж звернутися до історії знаменитого касталійця Кнехта, літописець повертається до далекого минулого —предыстории і історії виникнення Касталії. Ніби з позицій далекого майбутнього в романові дається нищівна критика суспільства ХХ віку і його вироджуваної культури, критика епохи, яку касталійський історик називає "фельетонистической" {1_1_0_04} (від німецького значення терміну "фейлетон", що означає "газетна стаття розважального характеру"). Треба сказати, що ці сторінки Гессе ніскільки не загубили своїй злободенності і в наші дні, якщо вживати більш сучасні терміни, критика фельетонизма є критика так званої "масової культури" буржуазного світу.

"Духовність" все більше і більше деградує в "фельетонистическую епоху" {1_1_0_04}. На зміну серйозним заняттям науками і мистецтвами, самовідданим пошукам, відкриттю нових законів і зв'язків, створенню справжніх творів людського генія прийшла пустопорожня базікання про науку і мистецтво. "Газетне читиво" стає знаменням епохи. Вчені і художники змінюють своєму покликанню, продаються, оскільки їх манять гроші і почесні. Вони більш не служать своїм переконанням, а розважають і головне відволікають своїх читачів. Армія інтелігенції трудиться над писанням всякого роду друкарського мотлоху. Котируються анекдоти і дрібні випадки з життя знаменитих людей або павукоподібні твори, на зразок: "Фрідріх Ніцше і дамські моди в сімдесяті роки дев'ятого сторіччя", "Роль кімнатних собачок в житті знаменитих куртизанок" і т.п. Не наука, а профанація науки, проституція духовної творчості. Слово знецінилося, наступила інфляція слова. За нею переховується страхітлива духовна пустота і криза моралі, страх перед майбутнім, перед неминучістю нової війни, перед всесиллям "господарів".

У "фельетонистическую епоху" багато талановитих людей, обдарованих мислителів. Цей вік не є безідейним, але, зі слів Гессе, він не знає, що робити зі своїми ідеями, бо в глибині всього таяться страх і почуття приреченості. "Вони старанно вчилися управляти автомобілем, грати в хитромудру карткову гру і мрійно віддавалися розгадці кросвордів, бо перед обличчям смерті, страху, болю, голоду вони були майже зовсім безпорадні... Люди, що читали стільки фейлетонів, що слухали стільки доповідей, не знаходили часу і сил для того, щоб подолати страх, подолати боязнь смерті, вони жили судорожно, вони не вірили в майбутнє". Гессе приходить до переконання, що подібна

цивілізація вичерпала себе і стоїть на порозі краху, і ніщо не зможе її врятувати.

Ці загрозливі симптоми викликали в "епoxy фельетонизма" різну реакцію, розказує літописець Касталії в романові Гессе. Одні всі заперечували і не бажали нічого бачити, інші зайняли цинічну позицію "після нас хоч потоп", треті впали в глибокий песимізм, і тільки одинаки стали добровільними, вірними жрецькими-охоронцями кращих традицій духовності. Інтелектуальна еліта виділилася згодом, змогла заснувати "державу в державі" Касталію і створити Гру в бісер.

Гессе як би питає: як врятувати особистість і духовний початок в період розпаду і краху культури. Можливо, одним з шляхів порятунку могло б стати втеча від суспільства, відхід поетів і вчених в мир "чистого мистецтва" і пошуків "вічної істини"? Для демонстрації і оцінки цього шляху Гессе створює свою уможлядну експериментальну Педагогічну провінцію.

Касталія Гете і Касталія Гессе як мало, в суті, між ними схожого! Дві різні епохи зоря і захід ери капіталізму. Гете втілює в Педагогічній провінції мрії художника, в чомусь випереджального часу, про суспільство, що подолало протиріччя майбутньому безкласовому суспільстві. Касталія Гессе інша, тут передбачається не всебічне, а тільки духовний розвиток. Якщо касталійці Гете мріяли про переробку світу, то нові касталійці віддалилися від миру.

Як і "країна Сходу", Касталія існує лише в уяві, хоч в її пейзажах знову оживає рідна Гессе південно-німецька і швейцарська природа, Касталію часто називають утопією, по немає в її ладі, в її укладі, в техніці нічого утопічного, пов'язаною для нас з суспільством майбутнього. Навпаки, шокроку зустрічаються дивні анахронізми. Життя містечок всередині Касталії як би застигла в своїй середньовічній патріархальності, життя за межами Касталії кипить ключем —розвиток промисловості, боротьба партій, парламент, преса. Змагання по Грі в бісер передаються по радіо, а їздять по Касталії на конях. Те ж змішення старовини і витонченої сучасності відчутно і в побудові, і в мові "Гри в бісер".

Сам автор писав: "Є безліч людей, для яких Касталія реальна так само, як для мене". У іншому випадку він пояснював: Касталія "не майбутнє, а вічна, платоновська, в різних мірах вже давно відкрита і побачена на землі ідея". Неодноразові посилання на універсальну платоновську академію, де займалися всіма науками свого часу, ми зустрічаємо і в самому тексті роману. Таким чином, Касталія для автора абстракція, складний символ, притулок чистої споглядальної духовності, на відміну від миру, ураженого "фельетонизмом". Касталія нагадує "модель", побудовану вченим, всебічно і критично розглянуту "імовірність".

Все касталійці належать до Ордену служителів духа. Від повністю відірвані від життєвої практики. Тут парить суворі майже середньовічна ієрархія (дванадцять Магістрів, Верховна, Виховна і інші Колегії і т.д.), хоч місця розподіляються тільки в залежності від здібностей. Для поповнення своїх рядів касталійці знаходять і відбирають обдарованих хлопчиків по всій країні, а потім навчають їх в своїх школах, розвивають їх розум і почуття прекрасного, залучають до математики, музики,

філософії, а головне, вчать роздумувати, зіставляти, насолоджуватися "духовною грою". Після закінчення шкіл юнаки попадають в університети, де навчання не регламентоване жорстким терміном, а потім присвячують себе заняттям науками і мистецтвами, педагогічній діяльності або Грі в бісер. У Касталії немає обмежуючої спеціалізації в формуванні вчених і служителів муз, тут досягнутий деякий вищий синкретизм науки і мистецтва.

Як відноситься сам Гессе до вигаданої ним Касталії? На це питання важко дати однозначну відповідь. Разом з своїм героєм Кнехтом Гессе розуміє, що у Касталії немає міцного коріння в реальному житті, що, якщо вона не зміниться і не відмовиться від своєї замкненості, їй загрожує неминуча загибель. Разом з Кнехтом Гессе любить і ніжно оплакує цю дивну країну, яка під його пером буквально оживає для читача. Гессе можна з повним правом назвати спадкоємцем і продовжувачем кращих традицій німецької прози ("традиціоналістом", як він сам себе гордо називав). При всьому зовнішньому спокої оповідання стиль Гессе глибоко емоційний.

Як реальний і переконливий Ешгольц шкільне містечко, в яке ми попадаємо разом з Кнехтом; як прекрасні гори, в яких Кнехт мандрує на канікулах, прямуючи до Магістра музики; як тепло описаний Вальдцель столиця Касталії з його середньовічною архітектурою, бородатими бюргерами і їх веселими дочками, що охоче дозволяє любити себе касталийським студентам. Касталийці живуть в прекрасному оточенні, Гессе зібрав навколо них все саме йому любий. І в той же час вони живуть вдалині від реального миру з його тривогами і загрозами.

У Касталії "духовність" відділена нарешті від буржуазного "процвітання" те, про що завжди мріяв Гессе, але його касталийці принесли в зв'язку з цим цілий ряд тяжких жертв. Вони відмовилися не тільки від власності, сім'ї, від щастя індивідуального авторства (так, юнацькі вірші Кнехта в Касталії непростачний гріх), але навіть і від своєрідності власної особистості, бо відхід від життя, перебування в атмосфері чистої духовності згубно діють на індивідуальність. Касталийці відмовилися від творчості як такого: від новаторства, від пошуків і рушення, від розвитку, пожертвувавши ними ради гармонії, рівноваги і "досконалості", Вони відмовилися від діяльності ради споглядання. Всі їх заняття безплідні. Вони не створюють нового, а лише займаються тлумаченням і варіюванням старих мотивів. Їх розвиток приводить до створення людей типу Тегуляріуса, типових відщепенців, геніїв-одинаків, які в своєму захопленні витонченістю і формальною віртуозністю нехтують так важливою для касталийцев "медитацією" спогляданням.

Медитація деяке фантастичне заняття, детально описане в романові Гессе, являє собою послідовність дихальних вправ і вольових прийомів зосередження і самопогруження, що нагадують прийоми йогів. До медитації все касталийці зобов'язані вдаватися періодично, а також в моменти особливого напруження або хвилювань, бо це розрядка, гігієна розумової і психічної діяльності. Але медитація в романові, безсумнівно, має і більш глибоке значення: вона дарує не тільки повне отдохновение і оволодіння собою, але і тимчасове занурення в "ніщо", повну

відчуженість від суєтного, від "майї", що необхідно людині для отримання здатності до духовної самодисципліни, до об'єктивного погляду на речі і до холонокровного осмислення своєї діяльності. Нехтуючи медитацією, касталійці повністю втрачають свою здібність до служіння і свідомість боргу, вони стають остаточно некорисними.

Касталійці приречені, бо вони аристократи, каста. Стан аристократів духа, замкнений в собі і що не служить суспільству, неминуче приходить до виродження і загибелі, вважає письменник. Недаремно саме шановне заняття в Касталії, її вище досягнення, основа і значення її існування це таємнича Гра в бісер, самий багатозначний і складний символ в цьому витворі Гессе.

Письменник дає Грі в бісер, інакше Грі скляних бус (обидва переклади німецького Clasperlenspiel, на наш погляд, мають право на існування і доповнюють один одну), по видимості точно, а в суті нічого не визначальне визначення: "Гра скляних бус є гра з всіма смыслами і цінностями нашої культури, майстер грає ними, як в епоху розквіту живопису художник грав фарбами своєї палітри". Так само невизначено і загадково вірш Кнехта, присвячений Грі. У основі цього символу лежить давня мрія філософів і вчених про всеосяжну систему, про універсальну мову, здатну виразити і зіставити все відкриті "смыслы", весь духовний світ людства. Гра це і релігія, і філософія, і мистецтво, вся загалом і ніщо зокрема. Це і символічне позначення витонченої духовності, прекрасної інтелектуальної діяльності як такий, пошуків абстрактного значення —квинтэссенции істини. Для письменника Гессе близько також розуміння Грі як заняття літературою; принаймні, це торкається суто сучасних літературних форм, що пройміть інтелектуалізмом, недаремно один з головних майстрів Грі носить ім'я Томас фон дер Траві{2_5_06} (натяк на Томаса Манна, що народився в Любеке на ріці Траві).

Гессе з видимою достовірністю описує походження цього фантастичного заняття. На зорі Касталії деякий Перро з Кальва рідного міста Гессе використав на семінарах по теорії музики вигаданий ним прилад зі скляними намистинами. Надалі цей прилад був вдосконалений. Швидше усього, він схожий на деяку електронну машину, де намистини стали кодом, знаками універсальної мови, за допомогою якого можна без кінця зіставляти різні смысли і категорії.

Біля 2200 року Магістром Грі став майстер Грі, не знаючий рівних, Йозеф Кнехт. Кнехт любимий герой Гессе —пройшов весь той шлях, який проходять касталійці. Здатного хлопчика рано відібрали в "елітарну школу". Йому повезло на самій зорі свого розвитку він зустрівся і зблизився з Магістром музики людиною, що втілила в собі найбільш привабливі межі Касталії: рівновага, ясність, чарівну веселість (схоже "безсмертним" з "Степового вовка"). Зустріч з Магістром музики зробила розлуку з колишнім життям таїнством, присвяченням. Тільки смутно, по реакції навколишніх, хлопчик здогадується, що відхід в Касталію, в розріджену атмосферу чистої духовності, не тільки піднесення, але і втрата.

Пізніше, від самого Магістра музики. Кнехт дізнається, що не так уже легко дісталася тому горезвісна касталійская ясність. "Истина повинна бути пережита, а не

викладена", говорить вчитель своєму любимому учневі. І далі: "Готуйся до битв, Йозеф Кнехт..."

Шлях Кнехта складається з етапів, що зображаються Гессе як ряд рівнів, що відводять все вище і вище. Лише на час герой знаходить бажану гармонію, але наступає "пробудження", і він знову готів рвати зв'язки, "переступати межі" і відправлятися в дорогу, бо:

Не може кінчитися робота життя...

Так в дорогу і все віддай за оновлення!

(3 віршів Йозефа Кнехта)

Чим далі, тим важче дається Кнехту перехід з рівня на рівень, тим різкіше відчуває він приховані дисонанси касталійської дійсності. Зустріч Кнехта з "мирянином" Плініо Дезіньорі, його другом-ворогом, їх диспут-поєдинок, об яку Кнехт, за бажанням викладачів, виступає в ролі апологета Касталії, подальші зіткнення з справжнім, реальним миром, хвилюють і турбують Кнехта. Недаремно звучить в його юнацьких віршах:

Розум, розумна гра твоя —

Струєньє нематеріального світла,

НайЛегших ельфів танець, і на це

Ми проміняли тягар буття.

Кнехт з радістю приймає все краще в Касталії, він справді наділений задарма учнівства і служіння, але він інтуїтивно старається уникати касталійської обмеженості. Всі його схильності спричиняють його до Гри, до того, щоб стати її найбільшим адептом, але герой обирає до неї обхідні, затяжні шляхи, нічого не приймаючи як дане, бажаючи самостійно і критично пройти весь той шлях, що вона пройшла. Для цього йому доводиться поглибитися у вивчення багатьох складних питань, і один з етапів цього шляху його перебування в будиночку Старшого Брата, в світі "старих китайців". Старший Брам особливо яскраво демонструє Кнехту одну з сторін світогляду Касталії добровільне самообмеження, відмова від універсальності і розвитку ради обмеженої досконалості минулих часів.

Але найважливіше значення для розвитку Кнехта має його місія в бенедиктинській помешканні Маріафельс. Гессе не релігійний, християнство, в кращому значенні цього слова, для нього категорія загальнолюдська і етична, він сприймає його як "історію і совість". Монастир Маріафельс показаний не як оплот релігії, а як одна з останніх оплотів духовності в "миру", як краще місце для касталійця за межами Провінції. Тут починається учнівство Кнехта у історика батька Іакова{2_6_06}. Прообразом цього героя послужив швейцарський історик культури Якоб Буркхардт{2_6_06} (1818-1898), ідеї якого вплинули на самого Гессе, але значення образу патера Іакова{2_6_06} багато більше, ніж просто відображення факту з біографії письменника. Під впливом Іакова{2_6_06} Кнехт уперше задумується про історизм, про співвідношення історії держави і історію культури, уперше осягає, що жива історія зовсім не підкоряється абстрактно-логічним законам розуму і не вичерпується історією ідей. "Нехай той, хто

займається історією, наділений самої зворушливою дитячою вірою в систематизуючу силу нашого розуму і наших методів, але, крім цього і всупереч цьому, борг його поважати незбагненну правду, реальність, неповторність що відбувається", вчить Йозефа батько Іаков{2_6_06}. Гессе приходить тут до визнання необхідності історичного погляду на речі, хоч і не йде далі цього визнання.

Отже, за допомогою занять історією Кнехт побачив істинне місце Касталії, її тимчасовість і відносність, тому що відчуження її від миру трагічна помилка. "Гра гри" —всього лише гра, що має щонайбільше педагогічне значення. Країна інтелекту крихітна частка всесвіту, нехай навіть сама дорогоцінна і любима. Касталія була створена колись і повинна загинути, оскільки вона майже перестала виконувати навіть те небагато що, ради чого її створили, свою педагогічну місію. Письменник не приймає відриву духовної еліти від життя суспільства. Він критикує Касталію вустами "ідеального касталійця", і ця критика знову звернена до нашої сучасності.

Наука і мистецтво хиріють і чахнуть в ізоляції від живого життя, без осмислення і значення, якої б витонченості і віртуозності ні досягли їх представники. Більш того саме їх існування виявляється під загрозою. Поки касталійці по-затворницькому трудяться в своїх бібліотеках і архівах, грають в свою прекрасну гру, суспільство, від якого вони йдуть все далі, може полічити свою Касталію некорисною розкішшю. "Гра в бісер" роман-застереження всієї західної цивілізації XX віку. Ще в юнацькому вірші вставало перед Кнехтом страшне бачення останній майстер Гри:

Але немає їх більше, немає ні таємниць, ні шкіл,
Ні книг, минулого Касталії... Старик
Покоїться, прилад тримаючи в руці,
І, як іграшка, кульки виблискують,
Що ніколи вміщали стільки значення...

Будинок вже горить, затверджує Кнехт в своєму посланні членам Колегії, і наш борг "не займатися аналізом музики або уточненням правил Гри, але поспішити туди, звідки валить дим". При цьому, говорить далі Кнехт, ні в якому разі не можна допустити зради по відношенню до кращого в Касталії по відношенню до духовності, інтелектуальної чесності, до пошуків значення. "Боягузом назовемо ми того, хто ухиляється від трудів, жертв і небезпек, що випали на частку його народу, говориться в тому ж посланні. Але боягузом і зрадником подвійно буде той, хто змінить принципам духовного життя ради матеріальних інтересів, хто, наприклад, погодиться надати владу заможним вирішувати, скільки буде двічі два".

Кнехт нагадує Колегії, що "Magister Ludi" означає не тільки "Магістр Гри", але і просто "шкільний вчитель". Сама важлива задача, вважає Кнехт, а разом з ним Гессе, це виховання молодого покоління, і не в Касталії, не серед еліти, а в "миру". Передача молодим людям благородних традицій, наділення їх справжньою духовністю ось шлях до порятунку країни інтелекту. Кнехт покидає Касталію, яку він так гаряче любить.

Йозеф Кнехт програмний герой, він і духовний і діяльний. У ньому одному втілилися всі "пари" героїв Гессе: Галлер і Пабло, Нарцис і Гольдмунд і інші. Кнехт

дуже багатий і многосторонен, щоб задовольнитися примарним існуванням в Касталії. Я жадаю дійсність, говорить Кнехт, я не тільки касталиець, але і людина. Кнехт стає наставником сина Дезіньорі, бо, на його думку, виховання навіть одного теперішнього часу, здатного діяти людини важливіше прекрасної, але некорисної Гри в бісер.

Кінець Кнехта сама жива, повнокровна частина всього життєпису, тут цей герой більш усього переконливий і людяний. Однак характерно, що касталійський літописець не приймає такого кінця для нього це усього лише "легенда". Гессе не бачить для Кнехта іншого поля діяльності, крім виховання одинака. Він взагалі не показує нам Кнехта в реальному житті.

Як же розуміти Гессе, що спростовує самого себе? Письменник неначе б то закінчує романа знаком питання. Відкидає він або приймає Касталію? Безсумнівно, відповідь Гессе в достатній мірі суперечивши, він, як це звичайне для нього, ставить проблему і закликає читача роздумувати разом з ним. У суті, він сам усвідомлює, що виховання одинаків —недостатній засіб для радикальної зміни суспільства. "Я не є представницький готового, вже сформульованого вчення, я людина становлення і розвитку", говорив Гессе ще в 1930 році.

Дуже важливий для розуміння задуму письменника епіграф до "Гри в бісер". Гессе сам його склав, перевівши потім на середньовічну латинь і приписавши його авторство вымышленному Альбертусу Секундусу (цілком в дусі вигаданої ним Гри). У епіграфі говориться, що, всупереч думкам дилетантів, речі неіснуючі багато важче зображати, ніж існуючі, і необхідно, але і дуже важко описувати їх так, щоб вони як би існували і могли впливати на дійсність. "Країна Касталія" Гессе саме таке "неіснуюче поняття", покликане впливати на дійсність. "Духовність" не повинна зникнути, вона повинна облагородити і перетворити життя ось, мабуть, один з висновків Гессе.

Три варіації, три історії однієї і тієї ж людини "в різному історичному одязі" укладають книгу і також дають ключ до збагнення значення твору. Герой першого "життєпису", "Заклинач дощу", на ім'я Слуга, —благородний носій духовності первісного племені. Продовжуючи шлях свого попередника, він невтомно добуває і копить всі нові знання про навколишній світ і за допомогою цих знань прагне служити людям. Навколо нього стіна нерозуміння. Здається, навколишні дикість і мракобісся ось-ось загасять цей світильник розуму. Але справа Слуги не гине, він приносить себе в спокутну жертву ради того, щоб не потухла у пільмі іскра духовності, щоб люди заспокоїлися, напоумилися, щоб його учень і син Туру зміг продовжити його справу.

У другому життєписі раннехристиянський відлюдник, сповідник Іосиф Фамулус (по-латині "слуга") по-своєму служить людям, з рідкою добротою, лагідністю і участю вислухуючи їх визнання в гріхах і теп полегшуючи їх душу. Він розчаровується в цьому своєму служінні, бачачи обмеженість своїх сил і свого розуміння і нездатність піднятися над життєвою суєтністю. Іосиф біжить "зі свого поста" і зустрічає іншого, найстарішого сповідника, який здійснював своз служіння інакше, творячи суд і накладаючи кару, а тепер також у всьому розчарувався і прямує за підтримкою до Іосифа. Ця зустріч дає сили старшому з двох повернутися і продовжувати свою

діяльність, зробивши молодшого учнем і наступником, бо кожний повинен залишити в світі учня, посадити дерево і дочекатися його плодів, вважає письменник.

"Індійський життєпис" третя варіація тієї ж долі, по-своєму близька серцю письменника. Тут підсумок бурхливого життя Ласи (що також означає "слуга") не принесення себе в жертву і не "продовження служби", а втеча в ліс, до старого йога, відхід в нирвану, визнання всього в житті ілюзією, "майей", тобто той же відхід в Касталію.

Який же з трьох шляхів обирає автор для свого програмного героя Йозефа Кнехта? Перший принесення себе в жертву ради майбутнього. Кнехт гине ради того, щоб могла існувати Касталія країна розуму і духовності. Своїм відчайдушним стрибком в крижані води озера він приголомшує і будить до нового життя свого неприборканого учня. "Так, смерть Кнехта допускає, природно, багато тлумачень, — пояснювала Гессе. Для мене головним був мотив жертви, яку він приносить сміливо і радісно.

І цим, як я це розумію, він не перервав, а виконав свою педагогічну місію".

Було б неправильно вважати кінець "Гри в бісер" песимістичним. Кнехт загинув, але залишився молодий Дезіньорі, розбуджений і назавжди підкорений прекрасною особистістю свого вихователя. У цьому прозвучала надія. Гессе був переконаний, що якимись, нехай невідомими йому шляхами людство все ж прийде до створення більш гармонічного суспільства, ніж Європа середини ХХ віку.

Твори Гессе перекладені зараз майже на всі мови світу. Його читають, про нього сперечаються. Широко видають і вивчають Гессе в ГДР. У наші дні, коли ряд модних філософів на Заході категорично затверджує примат практицизму над "духовністю", його "Гра в бісер" придбаває особливу актуальність.

Твір "Сіддхаттха"

Що загального у Еміля Синклера, героя повісті ' Деміан', і Сиддхартхи, тезки історичного Гаутами Будда? Один — представник культури Заходу. Інший — Сходу. І у часі розділяють їх віки. Однак загальне є: обидва вони знаходяться в тій порі юності, коли ' біографія души' — на самому початку, коли тільки починається шлях до істини, який всякий, вступаючий в життя, повинен пройти сам, випивши повною мірою чашу помилок і осяянь.

Післямова, завершальна це видання, допомагає молодому читачеві краще зрозуміти філософські аспекти прози одного з видатних письменників ХХ сторіччя, лауреата Нобелівської премії м. Гессе.

Твір "Гра в бісер"

Вже в назві цієї книги{0_01} розумна і гірка іронія. "Гра в бісер". Не справа, а гра в пусті скляшки. Адже не що інше, як духовні спрямування вчених і художників, їх штудії, їх заняття теорією, науками і мистецтвами, автор насмілювався назвати грою. Що ж таке ці спрямування? як би задає питання Гессе. Дійсно, усього лише гра або життєва необхідність? А можливо, різновид нової релігії для інтелектуалів? Чому повинна служити духовна діяльність, щоб не перетворитися в пусту гру? Як пов'язані охоронці вищої духовної культури з тими, хто створює матеріальні цінності? Яка основа

і роль істинної "духовності" в наш вік?

Перед нами глибокий філософський твір одного з найбільших німецьких письменників ХХ сторіччя, роздуму його про долі світу і цивілізації, про долі того, що йому особливо близько, про долі мистецтва. І це не холодні роздуми: за зовні спокійним оповіданням переховується найтаємніше питання: "Що ж буде з духовністю, що ж буде з мистецтвом в сучасному світі?" А значить, і з людиною, бо для гуманіста Гессе доля наук і мистецтв нерозривно пов'язана з долею людини, з умовами розвитку людської особистості.

Як більшість чесних письменників свого часу, Гессе глибоко усвідомив ворожість буржуазного суспільства ХХ віку розвитку людини і художника. Протягом більш ніж півстолітнього творчого шляху він по-своєму шукав вихід з тупика, в якому виявилось суспільство. Своєрідним підсумком цих пошуків з'явився роман "Гра в бісер", в якому перед читачем з'являється дивне створення Гессе країна Касталія, країна інтелектуалів духовної еліти майбутнього, що самозабутньо вдається до Гри в бісер.

Назва Касталія відбувається від міфологічного Кастальського ключа на Парнасе, у чистих вод якого, згідно з переказом, бір Аполлон водив хороводи з дев'ятьма музами, Гессе сам вказував на зв'язок своєї Касталії з "Педагогічною провінцією" Гете, яка фігурувала і романові "Роки мандрівок Вільгельма Мейстера" (1821). Тим самим Гессе підкреслював свою глибоку повагу до Гете класику і корифеєві німецької культури минулого і свою спадкоємність по відношенню до цієї культури. Бо Гете, Моцарт і інші великі художники минулого були для Гессе уособленням тієї справжньої "духовності", про долю яку він тужив.

У центрі твору Гессе докладна історія життя деякого Магістра Гри, спочатку найгіднішого представника і героя Касталії, а потім її відступника. Недаремно під назвою "Гра в бісер" є ще підзаголовок: "Досвід життєпису Йозефа Кнехта, Магістра Гри, з додатком власних його творів". Вся книга написана ніби від імені касталійського історика з далекого майбутнього і лише "видана Германом Гессе". Відомий прийом "відсторонення", коли автор переховується під маскою видавця (в німецькій літературі до нього вдавалися ще Жан Поль Ріхтер, Карл Immerman, Гофман і інш.), допомагає Гессе створювати ілюзію документальності, навіть наукової точності при описі людей, подій, країн і епох, створених його уявою.

Назва "роман" застосовно до "Гри в бісер" вельми умовно, навіть враховуючи зміни, які зазнала ця традиційна форма в нашому сторіччі. Безсумнівно, "Гра в бісер" не утопія" звичайному значенні цього слова, про що неодноразово нагадував сам Гессе, не спроба якимсь чином передбачувати майбутнє, як це властиво сучасним письменникам-фантастам. Вірніше усього, це "роман-притча", "роман-інакомовність", і в літературі ХХ віку його правильніше усього поставити поруч з деякими творами Томаса Манна, художника, багато в чому близького Гессе. "Я вже рік працюю над "Фаустусом", писав Т. Манн Гессе, прочитавши "Гру в бісер",.. неможливо. уявити собі нічого більш відмінного, і в той же час схожість разюча, як це часто буває між братами".

Але "Гра в бісер" це також цілий конгломерат жанрових форм в рамках одного твору. Тут і політичний памфлет, і історичний твір, вставні вірші і новели, легенда ц життя, німецький "роман про виховання". Переважно ці традиційні форми використовуються зі значною часткою пародійності, з елементом "гри". У той же час Гессе поживає і продовжує якісь дуже старовинні традиції: просвітницької повісті XVIII, що так цінився ним віку (Вольтер, Свіфт), німецького романа-життєпису XVII сторіччя (Гріммельсгаузен) і інші. Витвір Гессе здається нарочито архаїчним і дивно сучасним.

Складність побудови, багатство символіки, гра іменами, тер мінами і поняттями з багатьох і багатьох областей духовного життя все це може спочатку приголомшити читача. Але в наявності і єдність, дивна продуманість цього великого твору. По-різному образні мотиви як би зливаються під рукою майстра-диригента а струнку симфонію. До речі сказати, критика не раз відмічала схожість композиції "Гри в бісер" з композицією музичного твору, в якому історія Кнехта проходить як би головною музичною темою. При цьому в ній оживає вся "духовна історія самого письменника, його пошуки, його роздуми про самому головне для негр і його сучасників.

"Гра в бісер" створювалася в похмурі роки фашизму в Німеччині і була завершена в 1943-м переломному році другої світової війни. У одному з листів в січні 1955 року Гессе сам говорив, що Касталія була його відповіддю фашизму, спробою восславить духовність в "чумному, отруєному світі". У той же час Гессе ставив питання про необхідність порятунку "духа", про те, що ради цього порятунку інтелігенція повинна покинути свою ізольовану Касталію (іншими словами, все ту ж горезвісну "вежу з слонячої кістки") і знайти своє "служіння" в світі практики.

Видана "Гра в бісер" була в нейтральній Швейцарії, де жив Гессе. Інтерес до нового великого твору визнаного письменника і мислителя був надзвичайно великий. Роман породив суперечливі тлумачення і гострі дискусії; не всіма, з різних причин, він був зрозумілий і прийнятий, але стурбував він всіх читачів. Спори навколо "Гри в бісер" не втихали і після війни, коли роман уперше став доступний німецькій публіці: значна суперечність, безсумнівно, давала ґрунт для різних тлумачень. Але разом з тим прийшло широке визнання. Про "дивний подарунок", який Гессе зробив інтелектуальному миру і йому особисто своїм "прекрасно зрілим і багатим романом-монументом", писав Герману Гессе на початку 1945 року його друг Томас Манн. У 1946 році Гессе присудили Нобелівську премію.